

ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА
УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

УКРАЇНСЬКИЙ ВИБІР: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Прес – дайджест
IV квартал 2017 р.

Спецвипуск

**Україна в умовах
гібридної війни**

ЗАПОРІЗЖЯ
2017

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА»
ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

Відділ наукової інформації та бібліографії

УКРАЇНСЬКИЙ ВИБІР: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Прес – дайджест

Спецвипуск

Україна в умовах гібридної війни

(IV квартал 2017 р.)

Запоріжжя
2017

Сьогодні суспільство опинилося перед викликом гібридних війн. Гібридна війна - війна, основним інструментом якої є створення державою-агресором в державі, обраній для агресії, внутрішніх протиріч та конфліктів з подальшим їх вирішення для досягнення політичних цілей агресії, які зазвичай досягаються війною. Гібридна війна є конфліктом нового типу, який усе частіше буде зустрічатись у світовій практиці. Точкою відліку для формування гібридного світоустрою стала агресія Росії проти України. Для нашої держави протистояння заходам гібридної війни стало серйозним випробування. Матеріали останнього щогорічного випуску допомагають зрозуміти основні принципи та характерні особливості новітнього феномена - гібридна війна.

* * *

Полумієнко С. К.

Гібридна війна, її окремі передумови, стратегії та наслідки

Гібридна війна, як і всі останні війни, спрямована передусім на населення, а не тільки на владу чи армію. Її інформаційні, соціально-психологічні, політичні та силові стратегії передбачають використання насамперед несилових засобів, які починають застосовувати ще задовго до того, як «жертва» почне усвідомлювати всі наслідки - суспільний спротив, терористична, квазімілітарна та військова діяльність, руйнування та захоплення території, людські втрати.

Загалом, гібридна війна ґрунтується на стратегіях компенсації нестачі ресурсів політичними угодами або відкритими конфліктами, у тому числі воєнними. Незважаючи на те, що останні передбачають втрати людських ресурсів, їх іноді розглядають саме в такому сенсі. Проведений аналіз дозволяє визначити структуру стратегій гібридної війни. Насамперед зазначимо, що вони спрямовані на заміщення конкуренції на світовому ринку політичними стратегіями:

1. Визначення і пропаганда власних «природних коренів» та інтересів в обраній країні, необхідність захисту російськомовного населення.

2. Інформаційна обробка власного населення, заміна загальноновизнаних критеріїв добробуту політичними цілями, наприклад побудовою світлого майбутнього, підготовка населення до «неминучої» війни або воєнного конфлікту, перенесення наголосу з внутрішніх

проблем на зовнішні, застосування суспільного пафосу.

3. Масова пропаганда, інформаційна обробка населення інших країн та регіонів для забезпечення підтримки власних цілей; використання для цього окремих політиків, емігрантів, різноманітних об'єднань тощо.

4. Взяття під контроль ключових підприємств, що відбувається різними способами, в тому числі через ринкові механізми.

5. Створення військових баз, угруповань у максимальному наближенні до території визначеного супротивника (традиційна стратегія).

6. Визначення ворогів та конфронтація з країнами світу, які «стримують рух до світлого майбутнього і загрожують або шкодять країні».

7. Порушення міжнародних угод та договорів, їх інтерпретація та прикриття невиконання «власним розумінням».

8. Нехтування інтересами населення (в тому числі власного), його життям, здоров'ям, добробутом тощо. Поряд з цим надання «гуманітарної допомоги» із цькуванням населення на цільового ворога.

9. Створення та підтримка національних, регіональних та міжнародних об'єднань, угруповань, окремих осіб з метою їх використання для переорієнтації суспільства та політиків на власні цілі, розвалу життєдіяльності «на їхній території». Ця стратегія веде до конфліктів у цьому суспільстві, порушення його нормальної життєдіяльності та в результаті - до додаткових фінансових витрат, зниження добробуту, незадоволення та спротиву чинній владі незалежно від участі в таких об'єднаннях.

10. Розмиття меж миру і війни, порядку і хаосу, створення єдиної зони ризику, де можна стати «гарантом» порядку. Наслідком цієї стратегії є сфера впливу - країна або група країн.

11. Встановлення, використання та підтримка урядів-маріонеток, квазіурядів, які підпадають під прямий або неявний вплив.

12. Використання для своїх цілей економіки, територій країн-маріонеток, створення мережевої структури таких країн як точок дезорганізації нормальної життєдіяльності.

13. Використання силових стратегій (за наявності істотної переваги), здійснюється під прикриттям.

14. Знищення економіки та інфраструктури обраної країни.

Усі перелічені стратегії в тому чи іншому вигляді мали і мають місце в Україні, деякі з них уже використовуються у світі. Гібридна війна

асиметрична і розрахована на те, що супротивник не зможе протистояти сукупності всіх підготовлених заздалегідь стратегій - п'ята колона, інформаційна війна, демонстрації, біженці та емігранти, зазіхання на національні інтереси тощо. Проти асиметричних стратегій мають використовуватися також асиметричні стратегії, насамперед посилення коаліційних засобів інформаційної безпеки. До речі, саме на порушення цих коаліційних зв'язків і спрямована частина стратегій - розвал наявних коаліцій, демократичних утворень, створення замість них коаліцій за групами протистояння, які перетворюються на терористичні групи націоналістичного, релігійного та іншого спрямування. У Росії немає коаліції, і вона її створює саме методом розпорошення «незадоволення». Це нова, деякою мірою вже мережева, політична технологія, але основана на поняттях минулого і спрямована проти самої цієї мережі ще на етапі її становлення.

Отже, відповідь стає асиметричною, і окремі фахівці бачать її навіть як розпад РФ. Однак розвал Росії не може бути метою для України, оскільки наслідки цього будуть для неї також негативними. Україні доведеться в найближчому майбутньому завжди бути готовою захищатися. І не лише від Росії, а й від інших загроз. Можливі ситуації та наслідки. Академік В. П. Горбулін разом із переліченими стратегіями розглядає п'ять варіантів припинення російсько-української війни та наслідки кожного для обох сторін.

1. Сценарій прямого військового вторгнення та захоплення України відзначається навіть експертами Російської ради з міжнародних справ як катастрофічний для Росії. Крім повністю розірваних стосунків із Заходом, Росія одержить агресивно налаштований проти неї блок НАТО, ізоляцію практично в усіх економічних сферах. Це призведе до прискорення відставання в технологіях, і Росія матиме всі шанси перетворитися на територіальний придаток мережевого світу. Україна, якщо й залишиться, перетвориться на аграрний придаток Росії. Світ відвернеться від Росії та захопленої України. В Україні почнеться партизанська війна проти Росії, будуть спроби відокремлення її західних територій і прагнення їх до Польщі, Румунії та Угорщини, що викличе спротив цих країн і стимулюватиме НАТО до агресивних дій проти Росії. Приходимо до початку останньої світової війни, в якій не буде переможців. Великодержавна мета Росії також не буде реалізована.

Наступні два сценарії дуже близькі.

2. Відмова України від окупованих територій та розрив відносин з

ними. Цей сценарій може бути реалізований під тиском Росії та, можливо, залежного від російського газу ЄС. Однак, зважаючи на обсяги руйнування, Донбас Росії не потрібен, він необхідний лише як дестабілізатор України та ЄС. Україна матиме можливість спрямувати «зеконотлені» на відновленні Донбасу кошти на забезпечення повноцінного кордону та розвиток економіки, що до цілей Росії не входить. У грі «хто краще себе почуватиме: Донбас без України чи Україна без Донбасу» другий варіант виглядає оптимістичнішим, хоча й вимагає від України істотних витрат на безпеку.

3. Донбасу надається автономія, Україна відмовляється від Криму. У результаті Україна саме через автономію Донбасу стає сателітом Росії. Кордони стануть ще відкритішими, ніж у попередньому варіанті, в тому числі для подальшого розвалу України та антиукраїнської діяльності.

Враховуючи людські втрати, обидва варіанти можуть викликати спротив населення як України, так і Росії, стимулювати громадянську непокору, сепаратистські настрої на заході України, що призведе до розвалу країни.

В обох варіантах Росія отримає налаштоване на спротив населення, зруйновану економіку, яку ніхто крім неї відновлювати не буде. Велика вихідна різниця між економікою Росії та її супротивників лише збільшиться.

4. Д/ЛНР залишаються у складі України, яка має підтримувати з ними економічні відносини і тим самим відновлювати їх. Водночас фактично керувати цим регіоном буде Росія, продовжуючи дестабілізувати Україну. Щодо «великодержавності» цей варіант, як і попередні, нічого не дає Росії, але вводить Україну під неявний російський контроль та шантаж з боку Д/ЛНР. Україна опиняється в гіршому становищі, ніж у разі реалізації другого чи третього сценаріїв.

5. Ведення обмеженої війни, постійні переговори з подальшим переходом від пасивної до активної оборони та витиснення агресора з власної території. Цей варіант є довготривалим, раніше його вважали чи не найкращим з усіх можливих, але він веде до втрат людських життів, збільшення кількості пораниених, потребує витрат на відновлення тощо.

Є також інші варіанти. Проте за будь-якого з них Росія не досягає мети утвердження як «великої» держави. Слід зазначити, що стратегія Росії відносно України спричинила набагато більше за очікуване нею усвідомлення українцями своєї національної приналежності. Ми стали різними, а не «одним народом», як вбачалося в Росії.

Тоді що зараз є метою Росії? Просто захоплення України лише збільшує труднощі для РФ. Інший варіант - Україна є складовою залякування, дестабілізації та розхитування ЄС, США, НАТО, намагання зашкодити їм через ставлення до ситуації в Україні, внаслідок чого Росія зможе зайняти вищі щаблі політичного впливу. Причому впливу на Європу. Лише в цьому разі все, що робиться в Україні, набуває якогось сенсу, хоча й нелюдського. Можливо і так, але політика, згадуючи класиків, є надбудовою економіки. Проте економіка стала зовсім іншою - транснаціональною, мережевою. Класики цього навіть уявити собі не могли.

Україні насамперед необхідно досягти однакового розуміння ситуації та узгодженості поведінки населення, бізнесменів, олігархів, політичних блоків задля створення єдиної платформи боротьби з агресією. Зараз такої спільної платформи, на жаль, немає, як і раніше, всі використовують стратегії, спрямовані на реалізацію власних інтересів, незважаючи на наявні загрози. Річ у тім, що окупація або підпорядкування України російським інтересам неминуче змінить усі гілки влади, поле для ведення бізнесу, де місця нинішнім можновладцям може не знайтися. В Криму саме так і сталося. Вочевидь, на державному рівні слід прийняти певний документ щодо методів внутрішньої політичної, економічної та іншої боротьби до закінчення цієї війни, який має містити жорсткі заходи в разі його порушення. Навіть на теоретичному рівні країна повинна діяти як один гравець, а не сукупність розрізнених за цілями, ресурсами та стратегіями коаліцій та окремих гравців. У країні не може бути «активістів», «охоронних фірм» та інших організацій, які в балаклавах «захищають» окремих осіб та їхні бізнес-групи. Дії таких «активістів» мають досить чітке визначення у Кримінальному кодексі, яке потрібно використовувати.

Не менш важливою є інформаційна підтримка змін у державі, визначення напрямів та, головне, результатів розвитку країни, донесення до населення цілей та наслідків цієї війни, особливо на окупованих територіях. Те саме слід доводити до відома міжнародної спільноти. Сьогодні на нашому телебаченні взагалі немає хоч якого-небудь позитиву, переважна більшість «новин» аж ніяк не є новинами національного масштабу. Постійний негатив також є психологічним підґрунтям російської агресії - за принципом «а може стане краще». Потрібно скоротити величезну кількість політичних ток-шоу, на яких «політична» боротьба зводиться до популізму і намагання зганьбити

опонента, причому в ефір часто видається, м'яко кажучи, неперевірена інформація. Це безпосередньо сприяє зростанню зневіри, розбрату і розділенню населення з будь-якого питання. Позитивна інформаційна спрямованість - це психологічна основа економічної стратегії. Без цього нічого путнього з розвитком країни не вийде.

Економічна стратегія повинна мати вигляд «економічного чуда». На жаль, іншого шляху вже немає, і війна лише додаткова тому причина. Розвивати країну в умовах війни вдається, мабуть, тільки Ізраїлю, причому на основі великої кількості стартапів у сфері високих технологій, інноваційної економіки, високоефективного аграрного сектору.

Привабливим вбачається створення спільних підприємств з відомими світовими компаніями з виробництва мікроелектронного обладнання, засобів енергопостачання та іншої високотехнологічної продукції. Причому наявність підприємств, зорієнтованих і на внутрішній ринок, і на експорт, ситуація з енергозабезпеченням України, світові тенденції щодо переходу на відновлювані джерела енергії відкривають гарні перспективи для такого бізнесу.

Україна посідає досить непогані позиції за розвитком інформаційних технологій, ООН відзначає високий рівень освіти та загальної кваліфікації населення. І гріх не скористатися цим. Наявність інтелектуальних кадрів, доступу до мережі, можливостей для віддаленої роботи є основою технологічної сфери. Тому не лише податкові пільги, вільні економічні зони, а й прямі роботи не «з», а «на» світових технологічних та ІТ-гігантів можуть за підтримки держави істотно зрушити цю сферу. Китай вийшов сьогодні у світові лідери саме завдяки появі численних, широко відомих нині китайських мікроелектронних брендів, а не лише завдяки виробництву товарів масового вжитку.

Суспільству потрібні позитивні результати державних стратегій. Посилання уряду на відсутність коштів для створення високотехнологічних продуктів справедливо лише частково. Який інвестований державою технологічний продукт набув хоча б національного поширення? Який світовий бренд залучений державою для досліджень та розробок? І головне, чому великий інвестор захоче прийти в Україну? Кваліфікації та низького рівня заробітної плати для цього замало. Потрібно забезпечити легкість ведення бізнесу, його державну підтримку, захист інвестицій.

В енергетиці слід визначитися з державною політикою щодо

енергопостачальних компаній. Зараз споживач, у разі перевищення певного ліміту, має платити за підвищеними тарифами. Якщо компанія державна, це більш-менш зрозуміло, якщо ж компанія приватна, це її надприбутки, що суперечить здоровому глузду, оскільки в разі придбання більшої кількості товару мають застосовуватися оптові ціни, а виходить навпаки.

Дуже важливим є змінення менталітету як керівництва держави, так і населення. Акцент має зміщуватися від власних статків у бік суспільних інтересів, зростання добробуту країни загалом. І тут знов-таки держава і населення мають виступати як єдиний гравець з єдиною стратегією. Ніяка політична боротьба не повинна виходити за межі цієї стратегії. В Європі, куди ми прагнемо, саме суспільні інтереси є найвищими демократичними цінностями, що ґрунтуються на взаємній повазі. Отже, найголовніше - ми маємо навчитися спільно вирішувати суспільні проблеми, знаходити розумний баланс власних і суспільних інтересів, і саме це стане запорукою реального розвитку країни.

Вісник НАН України. - 2017. - № 8. - С. 72-81.

Левченко О. В.

Еволюція гібридної війни Російської Федерації проти України

Збройна агресія Російської Федерації проти Української держави, що розпочалася з окупації та анексії Криму в лютому 2014 р. і триває вже понад три роки, є лише видимою частиною наступальних дій Кремля проти України, які він проводить у всіх основних сферах міждержавних відносин у формі так званої «гібридної війни». Стосовно цієї форми війни останнім часом з'явилося чимало поглядів і теоретичних підходів. Проте аналіз послідовності розвитку гібридної війни Росії проти України у військових періодичних виданнях ще не достатньо висвітлений.

Російське воєнно-політичне керівництво на чолі з В. Путіним, шукаючи шляхи відновлення свого впливу у світі й передусім на пострадянському просторі, наприкінці першого десятиліття ХХІ століття почало інтенсивно розробляти теорію гібридної війни та приховано готувати до неї спеціальні служби і визначені військові формування. На підтвердження завчасних агресивних планів Кремля доцільно згадати твердження начальника генерального штабу збройних сил РФ генерала армії В. Герасимова, зроблені ним за рік до початку анексії Криму в

довіді «Основні тенденції розвитку форм і способів застосування ЗС, актуальні завдання військової науки щодо їх удосконалення» на науковій конференції Академії військових наук Російської Федерації наприкінці 2012 р.: «У війнах ХХІ століття ... акцент змістився на використання політичних, економічних, інформаційних, гуманітарних та інших невійськових заходів поряд з використанням протестного потенціалу місцевого населення. Усе це повинно супроводжуватися прихованими військовими операціями - наприклад, методами інформаційної війни і використанням спецназу...».

Аналіз перебігу гібридної війни Росії проти України свідчить, що ця війна проводиться не спонтанно, не «зважаючи на обстановку, що склалася», як це намагався довести російський президент В. Путін на прес-конференції після анексії Криму у квітні 2014 р., говорячи про «ситуативне» прийняття ним рішення на введення російських військ на півострів, а ведеться за певним планом, у якому простежується низка послідовних і взаємозалежних етапів. Умовно ці етапи можна розділити на три фази: першу - підготовчу, другу - активну і третю - закріплюючу.

Під час першої (підготовчої) фази гібридної війни, яка розпочалася за кілька років до агресії, Росія здійснювала всебічні заходи впливу на українське керівництво для того, щоб змусити його пристати на умови Кремля, змінити зовнішньополітичний курс країни на проросійський та надалі узгоджувати з Москвою національну зовнішню і внутрішню політику.

Підготовча фаза російської гібридної війни охоплює чотири етапи.

Перший етап. Завчасна підготовка умов для здійснення агресивних планів шляхом:

1) використання всього арсеналу засобів «м'якої сили» проти України.

Так звана «м'яка сила» - це техніка прихованого впливу на підсвідомому рівні на населення іноземної країни за допомогою просування власної культури, способу життя, переконань і політичних ідеалів з метою привернення симпатій до своєї країни і збільшення кількості своїх прихильників. А в ідеалі - створення такої критичної маси населення в іноземній державі, яка б могла провести легітимним шляхом зміни в керівництві цієї держави, а значить - і в її зовнішньополітичному курсі, на користь атакуючої держави.

Російська Федерація впродовж двох минулих десятиліть як «м'яку силу» проти України використовувала масову культуру, демонструючи в інформаційному полі нашої держави за допомогою кінематографа,

телебачення, театру нібито «кращі умови» для життя населення в Росії, «велич досягнень» російської науки і техніки, «могутність» російських збройних сил, «правильність» політики керівництва російської держави, особливо президента В. Путіна, насаджувала в нашій свідомості образ «героїчних російських солдатів і офіцерів», які, «не шкодуючи життя свого», борються з «поганими» чеченцями, грузинами, українськими націоналістами та міжнародними терористами.

Інструментами «м'якої сили» виступають також російські політики, історики, діячі культури і мистецтв, а також священнослужителі Московського патріархату в Україні, які поряд з нібито «високими духовними ідеалами» несуть до нас ідеї «спільної історії», «єдиного народу», «єдиної території» в межах колишнього Радянського Союзу, при цьому применшуючи, а то й заперечуючи роль українців та України у формуванні тисячолітньої історії Київської Русі та перекручуючи справжню українську історію на свій лад.

Таким чином, у результаті багаторічного системного використання Кремлем інструментів «м'якої сили» для впливу на Україну серед українського населення поступово зростала кількість симпатиків Росії та антипатиків своєї рідної держави. Саме цьому на сході і півдні України на початок 2014 р. ми отримали значну кількість прихильників «русского мира» серед співгромадян;

2) завчасного (за декілька років) проведення тривалих потужних антиукраїнських інформаційних операцій з метою:

- внесення розколу серед населення України і створення сприятливого підґрунтя для реалізації подальших планів Москви;
- об'єднання власного російського суспільства довкола ідей великодержавності та експансіонізму;
- виправдання своїх дій проти України перед світовою спільнотою, нав'язування їй кремлівського бачення подій як виключно правильного.

Для ведення антиукраїнської пропаганди керівництво Росії задіяло значні людські, матеріальні й фінансові ресурси, завдяки чому вдалося ефективно «промивати мізки» не лише більшості своїх громадян, а й частині наших співвітчизників. Це, на жаль, призвело до підтримки частиною українських громадян агресивної політики Кремля проти України. Багато українців на сході нашої країни під впливом російської пропаганди справді вважають, що в Києві до влади прийшли «фашисти» і «бандерівці», які «будують концентраційні табори і просто на вулицях убивають росіян». Тому нова українська влада, силові структури держави та українська армія є їхніми ворогами.

Задовго до початку силових дій розпочався і **другий етап гібридної війни - підрив, деморалізація, доведення до розладу й занепаду державних органів влади і силових структур України** за рахунок упровадження в них агентів російського впливу і прийняття через останніх потрібних для РФ рішень.

Так, наприклад, майже всі керівники силових структур України в період президентства В. Януковича були агентами Кремля: міністр оборони Д. Соломатін (громадянин Російської Федерації до 2005 р.), голова Служби безпеки України О. Якименко (громадянин Російської Федерації до **1998 р.**), голова Міністерства внутрішніх справ В. Захарченко (після Революції Гідності втік до Росії).

Така ситуація призвела до того, що силові структури України не змогли вчасно зреагувати на агресію Росії в Криму через зраду та масовий перехід на бік противника працівників міліції та СБУ в Автономній Республіці Крим, зокрема зраду щойно призначеного на посаду командувача Військово-Морських сил України контрадмірала Д. Березовського та значної частини офіцерів і матросів, які були деморалізовані та піддалися на кремлівську пропаганду.

Третій етап. Створення на території України так званої «п'ятої колони» у складі різних проросійських політичних сил, громадських організацій, рухів тощо.

Так, за інформацією журналістських розслідувань, Комуністична партія, Блок Вітренко, русинський рух у Закарпатті та деякі інші політичні сили в Україні фінансувалися й керувалися з Москви та активно пропагували ідеї «русского мира» і проводили антиукраїнські заходи.

За останні декілька років Росія розгорнула масштабні проросійські організації в Автономній Республіці Крим, у східних і південних областях України, налагодила їхню взаємодію з відповідними керівними органами РФ, командуванням Чорноморського флоту й російськими політичними організаціями.

Безпосередньо напередодні вторгнення до Криму російські спецслужби забезпечили організацію та підтримку в Україні сепаратистських утворень, так званих «загонів самооборони» із числа російських громадян, працівників спецслужб, військовослужбовців сил спеціального призначення, членів «казачих» та інших напіввійськових формувань.

Саме ця «п'ята колона» і стала основою для розгортання Росією війни на території України та створення сепаратистсько-терористичних

угруповань.

Четвертий етап. Здійснення тиску на Україну в політичній, дипломатичній, економічній, військовій та інших сферах. Російська Федерація у своїх відносинах з незалежною Україною, як правило, намагалася діяти з позиції сили, здійснюючи передусім економічний тиск. Але з 2013 р., у зв'язку з конкретними кроками Української держави щодо вступу до Європейського Союзу, Росія розпочала безпрецедентний тиск на Україну в усіх сферах життєдіяльності. Москва всіляко блокувала європейську інтеграцію нашої держави та одночасно схиляла її приєднатися до Євразійського союзу; шантажувала вартістю природного газу, заборонила експорт у Росію багатьох українських продовольчих товарів і промислової продукції тощо. Російська армія почала стрімко нарощувати свою присутність поблизу кордонів з Україною та показово проводити інтенсивну бойову підготовку військ. Усі ці заходи супроводжувалися надпотужним інформаційно-психологічним тиском на керівництво і населення України.

Однак зазначеними заходами Росії не вдалося досягти мети щодо повернення України під свій контроль. Тому російське керівництво з початку 2014 р. приступило до реалізації активної фази своєї гібридної війни проти України. Ця фаза включала такі чотири етапи.

П'ятий етап. Організація масових соціальних заворушень у країні, у тому числі мітингів і демонстрацій з вимогами відставки чинної влади, коригування зовнішнього курсу держави, проведення політичних та інших реформ.

Такі масові антиурядові заворушення були інспіровані російськими спецслужбами навесні 2014 р. у Києві, Львові, Івано-Франківську, Харкові, Одесі, Донецьку, Луганську, Севастополі та деяких інших обласних центрах. На це виділялися гроші, наймалися люди і навіть під виглядом нібито туристів привозилися цілими автобусами із прикордонних з Україною російських міст мітингарі, які вимагали від української влади «захистити» російськомовне населення, російську мову і культуру від якихось «фашистів» і «бандерівців».

Ці антиурядові заходи мали на меті створити ситуацію хаосу, ускладнити керування державою, дезорганізувати роботу органів влади та створити умови для їх подальшого захоплення.

Шостий етап. Переведення мирних акцій протесту в «гарячу» фазу з метою повної дестабілізації обстановки в Автономній Республіці Крим та східних і південних областях України шляхом нарощування масових антиурядових акцій протесту, організації зіткнень демонстрантів

із правоохоронними органами, блокування і захоплення урядових та адміністративних будівель.

Навесні 2014 р. такі силові дії були організовані спецслужбами Росії та здійснені проросійськими силами в Севастополі, Сімферополі, Харкові, Одесі, Донецьку, Луганську.

Сьомий етап. Захоплення влади в окремих регіонах України незаконними збройними формуваннями за допомогою російських спецслужб. Наприкінці лютого 2014 р. розвідувальні підрозділи головного розвідувального управління генерального штабу збройних сил Російської Федерації під виглядом «невдомих» бійців захопили урядові будівлі в Сімферополі та організували зміну керівництва органів влади Автономної Республіки Крим.

У квітні - травні 2014 р. силами російських спецслужб та очолюваних ними груп проросійських бойовиків було взято під контроль значну територію в межах Луганської та Донецької областей. Початок цим діям поклав рейд групи бойовиків на чолі з офіцером Федеральної служби безпеки Росії полковником І. Гіркиним (псевдонім - Стрелков), які захопили спочатку Слов'янськ, потім Краматорськ, далі ще низку населених пунктів і встановили контроль над цілим регіоном.

Важливою особливістю гібридної війни Росії є те, що остання підступно застосовує підрозділи регулярних збройних сил без розпізнавальних знаків - так званих «зелених чоловічків», належність яких до збройних сил РФ цілковито заперечує. Так, президент В. Путін неодноразово заявляв, що це не російські війська, «...це місцеві жителі, які купили одяг і зброю в магазинах військторгу». Особливістю такої ситуації є те, що статус військ без розпізнавальних знаків чітко не визначений у положеннях Женевської конвенції, що, у свою чергу, надзвичайно ускладнило реагування особового складу Збройних Сил України на відсіч агресорові відповідним чином у рамках міжнародного права.

Восьмий етап. Часткова окупація України за рахунок прихованого введення на її територію підрозділів російської армії.

Так, під прикриттям повернення до Криму підрозділів Чорноморського флоту після забезпечення ними безпеки зимових олімпійських ігор у Сочі, в лютому 2014 р. на півострів було приховано додатково перекинуто велику кількість підрозділів морської піхоти, повітряно-десантних військ і сил спеціального призначення, які потім узяли під контроль стратегічні об'єкти в Криму і блокували бази Збройних Сил України.

Так само приховано в серпні 2014 р. було введено на територію Донецької та Луганської областей 12 батальйонних тактичних груп збройних сил Росії, а також декілька диверсійно-розвідувальних груп головного розвідувального управління генерального штабу збройних сил РФ, які не дали українським військам завершити оточення угруповання незаконних збройних формувань і повернути під контроль українсько-російський кордон у межах зазначених областей.

Таким чином, у результаті активних силових дій Російській Федерації навесні 2014 р. вдалося встановити контроль над Автономною Республікою Крим, а влітку того самого року - над частиною території Донецької та Луганської областей. Частково мета гібридної війни була досягнута. Але для легітимізації (з погляду російського керівництва) захоплення українських територій та закріплення досягнутого успіху необхідно було організувати ще низку важливих заходів, які стали основою наступної - закріплюючої фази російської гібридної війни проти України.

Дев'ятий етап. «Легітимізація» зміни влади на окупованих територіях України шляхом проведення під контролем Кремля «референдумів» і «виборів» із заздальгід визначеними результатами.

За вказівками з Москви в Автономній Республіці Крим у терміновому порядку вже 16 березня 2014 р. було проведено «референдум» щодо приєднання до РФ. Він проходив в умовах фактичної окупації півострова, коли війська РФ, прибулі з Росії «казаки» та «кримська самооборона» блокували всі в'їзди до Криму, аеродроми, військові частини Збройних Сил України та контролювали виборчі дільниці, які обслуговувалися виключно прибічниками Росії та «руського мира». За таких умов результат голосування на референдумі був цілком передбачуваний.

11 травня 2014 р. поза межами будь-якої законності, зокрема за відсутності електронного списку виборців, роздрукування на принтері виборчих бюлетенів без жодного ступеня захисту, відсутності іноземних спостерігачів тощо, на непідконтрольних українській владі територіях Донецької та Луганської областей були поспіхом проведені псевдореферендуми, за результатами яких захоплені райони ватажками терористів були оголошені остаточно легітимними «Донецькою народною республікою» та «Луганською народною республікою».

Десятий етап. Забезпечення функціонування псевдо-державних утворень на території України. Зважаючи на те, що порушені економічні зв'язки окупованих територій з Україною вкрай обмежили їхні

можливості щодо самостійного існування, Росія була змушена ресурсно забезпечувати функціонування псевдодержавних утворень, виділяючи значні кошти на підтримку основних статей місцевих бюджетів та надаючи певну матеріально-технічну допомогу. Водночас її основні зусилля зосереджуються на військових питаннях. Так, на сьогодні Кримський півострів, на якому повністю діє російська влада, перетворюється на суцільну військову базу. Триває інтенсивне будівництво нових військових об'єктів, із материкової частини передислоковуються частини й підрозділи російських збройних сил, створюється потужне оперативне угруповання військ. У межах так званих «ДНР» і «ЛНР» сформовані два армійські корпуси, які фактично входять до складу Південного військового округу ЗС РФ і укомплектовані кадровими російськими військовослужбовцями, російськими найманцями й місцевими мешканцями та повністю озброєні технікою, що поставляється з Росії. При цьому керують усіма військовими з'єднаннями і частинами кадрові російські офіцери.

Сьогодні ми перебуваємо, найімовірніше, в новій дестабілізаційній фазі, на черговому етапі гібридної війни - **підтримання постійно напруженої обстановки** в підконтрольних Росії окупованих районах на південному сході України й одночасного **перенесення зусиль на дестабілізацію внутрішньої ситуації в нашій державі**, підтримку «п'ятої колони» та інспірування сепаратистських настроїв у різних регіонах і передусім у південно-східних областях України та створення умов для приведення до влади в Україні лояльних до Кремля політичних сил.

Водночас є всі ознаки того, що В. Путін продовжує розглядати військову силу як вирішальний інструмент досягнення цілей з повернення Української держави під свій контроль. Тому загроза повномасштабного вторгнення російських військ залишається цілком реальною і може прогнозуватися як один з можливих наступних етапів гібридної війни проти України.

Таким чином, на сьогодні агресія Російської Федерації проти України є найбільш повним і показовим прикладом війни нового покоління - гібридної війни. Глибокий і всебічний аналіз цієї війни, розуміння походження її форм, способів і методів ведення дасть змогу організувати більш ефективну протидію агресорові та прискорити нашу перемогу.

Тому організація вивчення досвіду ведення гібридної війни та впровадження його в оперативну і бойову підготовку військ, в освітню й

наукову діяльність навчальних та наукових установ Збройних Сил України - обов'язкове і першочергове завдання командирів і начальників усіх ланок.

Наука і оборона. - 2017. - № 2. - С. 11-16

Князєв Д., Князєв С.

Деструктивні чинники гібридної війни

Як це не дивно, у сучасному світі поява саме «гібридної війни» стала цілком логічним явищем. Через наявність нових потужних видів зброї масового знищення, «класичні війни» виявились вкрай небезпечними та економічно не вигідними. У свою чергу, застосування заходів, притаманних гібридній війні, дозволяє уникнути масових жертв серед мирного населення, появи масштабних потоків біженців, руйнації транспортної, промислової, фінансової інфраструктури.

Також до «переваг» гібридної війни, у порівнянні із «класичними війнами», можливо віднести те, що вона дозволяє стороні-агресору встановити свій контроль над об'єктами агресії, інтегрувати їх до своїх політичних та економічних систем без надмірних збитків, що можуть зашкодити досягненню економічних та геополітичних інтересів.

Питома вага інформаційної, або точніше інформаційно-психологічної боротьби у такому типі конфлікту досить значна, оскільки організація і проведення інформаційно-психологічних атак не потребують значних матеріальних затрат, порівняно із збройною боротьбою, а ефект буває навіть вищим за ефективність останньої. Основний об'єкт дії інформаційно-психологічної війни - свідомість людини, основний спосіб дії - маніпуляція цією свідомістю, арсенал - відпрацьовані маніпулятивні технології.

За визначенням аналітиків, сутність гібридної війни полягає у тому, щоб одна домінуюча група управління, незалежно від того, держава чи могутня транснаціональна корпорація (синдикат), прагне підкорити і створити необхідні та достатні умови для маніпулювання іншою соціальною групою, (соціальною системою, громадянським суспільством, державою тощо), при цьому не встановлюючи повного та тотального контролю над суверенітетом та територією, іншими важливими, але не життєво необхідними складовими, що може супроводжуватись і руйнуючим впливом на збройні сили.

Крім того, у кінцевому підсумку, це дозволяє агресору применшити свою роль у розв'язанні конфлікту задля уникнення санкцій з боку інших країн та міжнародних організацій, а також для недопущення втрати свого авторитету на міжнародній арені.

Отже, гібридна війна не підпадає під дію сучасного міжнародного права і є абсолютно незаконною. Довести факт гібридної війни дуже важко, адже немає відповідних правил та норм.

У червні 2014 року колишній генеральний секретар НАТО Андерс Фог Расмуссен визначив гібридну війну як комбінацію військових дій, таємних операцій та агресивної програми дезінформації.

Ще один приклад визначення поняття «гібридна війна» знаходимо в монографії Майка Айшервуда «Повітряна міць для гібридної війни», що була надрукована Інститутом Мітчела Асоціації ВВС США у 2009 році і полягає у наступному: «Гібридна війна усуває різницю між безпосередньо конвенціональною і суто нерегулярною війною (ситуація, коли явні бойові дії обома сторонами не ведуться)».

Видання «The Military Balance 2015», Міжнародного інституту стратегічних досліджень, до гібридної війни відносить й дипломатію, економічний тиск та інформаційні операції.

Розвиток інформаційних технологій, інформаційна глобалізація, поєднана із механізмами розвитку інформаційного суспільства, поряд із перевагами комунікативних можливостей утворюють нові, серйозні загрози для людства. Одна із них - сітьове або мережеве (віртуальне) суспільство. У даних суспільствах людина може бути використана як засіб розповсюдження недостовірної, неперевіреної інформації або дезінформації. Особа стає активним суб'єктом розповсюдження чуток та запровадження паніки, які є невід'ємним елементом інформаційних операцій.

Глобалізація у ЗМІ «новинних програм» - одна з тенденцій на сучасній міжнародній арені. Володіння інформаційними ресурсами та інфраструктурою дає можливість диктувати свої інтереси в міжнародних відносинах та створювати могутній потенціал для ведення сучасних гібридних війн. Інформаційна складова стала невід'ємною частиною гібридної війни так само, як і формування інформаційного середовища, метою якого є подача необхідної для здобуття переваги над супротивником інформації.

Під час проведення гібридної війни зникає межа між війною та миром, оскільки відсутність офіційно оголошених військових дій поряд

із застосуванням актів терору, примусу, залякування спрямоване, перш за все, проти громадянського населення.

Держава, яка веде гібридну війну, може використовувати «недержавних виконавців» - бойовиків, агресивно налаштованих груп місцевого населення, терористичні організації, зв'язок із якими формально повністю заперечується. Ці виконавці можуть здійснювати такі речі, які сама держава робити не в змозі, оскільки будь-яка держава зобов'язана слідувати Женевській та Гаагській конвенції щодо положень ведення сухопутної війни, домовленостей з іншими країнами. Тобто, уся брудна робота перекладається на недержавні утворення.

Важливою складовою гібридної війни може стати знищення національно-державної громадянської ідентичності країни-суперника. Для більш ємного визначення цієї мети іноді навіть застосовується новий термін - «ідентоцид».

Як показала світова практика ведення інформаційних війн, досить ефективними, з точки зору інформаційно-психологічного впливу, виявилися методи впливу на історичну свідомість певної соціальної (національної, етнічної) групи з метою корегування, переформатування або знищення її колективної пам'яті, оскільки остання завжди пов'язана з існуванням певної ідентичності (національної чи іншої), по-суті є фундаментом, базисною конструкцією, на якій тримається остання.

Саме тому знищення національно-державної громадянської ідентичності країни-суперника є бажаною ціллю для атак тих, хто ставить собі за мету усунути небажаного конкурента, а таким може бути і цілий народ. І тому не дивно, що саме історична пам'ять сьогодні використовується як інструмент для численних маніпуляцій під час гібридної війни, адже завдяки їй можна впливати на перебіг подій і прогнозувати національні настрої з різних питань, а відтак і маніпулювати свідомістю громадян у своїх власних цілях. Зруйнувавши цю базову конструкцію, можна і знищити ідентичність, дезінтегрувати спільноту.

Основні можливі напрями ведення гібридної війни:

– Інформаційна війна (вплив на населення країни шляхом розповсюдження необхідної інформації; компрометація дій уряду країни, керівництва силових та інших важливих структур та їх представників; прагнення забезпечення тактичної інформаційної підтримки у міжнародному співтоваристві).

– Військові дії (провокування в країні конфліктів різної

спрямованості; створення незаконних військових формувань; захоплення урядових будівель та об'єктів важливої інфраструктури; введення регулярних збройних сил під виглядом місцевих військових формувань; дискредитація дій існуючого керівництва).

До стратегічних особливостей ведення гібридної війни можна віднести:

- використання інформаційних, дипломатичних, кібернетичних та економічних методів;
- ставка на швидкий термін усунення керівництва державою, області певного регіону чи важливої структури
- всебічне намагання приховати справжнього агресора, що дозволяє вести гібридну війну при формальному дотриманні правових норм.

Чому Україна виявилась настільки уразливою і, майже не готовою до спротиву нав'язаній гібридній війні?

На це питання доволі змістовну відповідь надав представник Global Organization of Allied Leadership В. А. Ліпкан: «Ефемерна соціальна стабільність, яка роками нав'язувалась в якості найвищої соціальної цінності, насправді виявилась віртуальною, оскільки отримані внаслідок колапсу СРСР у 1991 році можливості рік за роком Україна втрачала, не маючи рішучості покінчити із радянським минулим, передусім у сфері державного управління. Така нерішучість стала причиною того, що в Україні за допомогою агентів впливу у науковій та блогосфері стали поширюватися різноманітні інтерпретації концепції «failed state», в якій усіляко, із застосуванням маніпулятивних технологій, та нейролінгвістичного програмування (НЛП) обґрунтовується неуспішність України, неможливість реалізації нею суверенітету, і фактично готується наукова та теоретична база для доведення факту неспроможності України та української автохтонної нації мати власну незалежну та суверенну соборну державу. Тому будь-які анексії та паради суверенітетів або сепаратизмів трактуються як природна відповідь на неспроможність державної влади України управляти всією країною, задовольняти національні інтереси, а не потреби окремих осіб з числа олігархату. Україна не змогла побудувати орієнтовану на власні національні інтереси систему державного управління. Разом із тим, Росія, використовуючи прибутки з продажу енергоносіїв, усі роки нарощувала свій військовий потенціал, поєднувала розвиток своєї військової могутності із теоретичним обґрунтуванням реінтеграції

пострадянських республік до нових об'єднань, послуговуючись різними методологічними концепціями: «неоевразійство», «панславізм», «месіанство»...

Розгляд однієї з таких концепцій дозволяє зрозуміти й інші прагнення РФ.

«Неоевразійство» або «Євразійський союз» - доктрина відродження Росії після розпаду СРСР (який визначається росіянами як геополітична катастрофа) та її реваншу на пострадянському просторі базується на таких засадах:

- «розділеності російського народу» і його праві на возз'єднання;
- «штучності» нових державних кордонів (розбіжність нових державних кордонів з національними (що розуміються як етнічні) вважається найбільшою історичною поразкою та загрозою безпеці Росії);
- необхідності захисту співвітчизників, у тому числі силовими методами.

Претензії на статус великої держави спонукали російське керівництво сформулювати та втілювати великий наднаціональний проект «збирання земель» - «Євразійський союз».

Уразливість і не достатню готовість України перед запровадженням гібридної війни з боку Росії можливо пояснити ще одним аспектом. Після розпаду СРСР Україна опинилась серед країн, які мали ядерну зброю, що викликало серйозні занепокоєння в Європі, Росії та США. У 1994 році в Будапешті було укладено договір, згідно якого Україна повністю відмовлялась від ядерного озброєння, отримуючи навзаєм гарантії збереження своєї територіальної цілісності від декількох країн, серед яких і Російська Федерація.

Агресія РФ проти України стала довгостроковим чинником впливу на політичну, економічну, військову та соціальну сфери нашої держави. Внаслідок дій агресора впродовж 2014 року деформовано систему глобальної та регіональної безпеки, а також чинну систему міжнародного права. Майже всі міжнародні гарантії безпеки для України виявились недієздатними в умовах, коли агресором виступив один із гарантів — Російська Федерація.

Окремі заяви Росії щодо «необхідності захисту росіян на території України» та превентивний захист від можливої військової загрози від України у контексті її прагнення до вступу до НАТО, зважаючи на можливе збільшення країн-членів прилеглих до території Росії, важко

сприймати серйозно.

НАТО попередньо проводило з Росією відповідні переговори, за результатами яких була отримана домовленість, що в цих країнах не буде високої концентрації військового контингенту та ядерної зброї. При цьому НАТО суворо дотримується цієї домовленості навіть зараз.

Окремі вітчизняні дослідження щодо аналізу «гібридної війни», яку здійснює РФ у межах довготривалої інформаційної кампанії проти України, дають змогу виокремити основні напрями та методи здійснення заходів, що зачіпають основні сфери національної безпеки України та становлять загрозу національним інтересам у:

1) зовнішньополітичній сфері - перешкоджання євроінтеграції України у спосіб формування упередженого ставлення світової спільноти до української влади, поширення недостовірної, неповної та викривленої інформації про Україну, висловлювання недоцільності євроінтеграції України;

2) внутрішньополітичній сфері - формування образу ворога - українця серед російськомовних громадян України та росіян, а також спроби формування упередженого ставлення світової спільноти до патріотичних рухів в Україні у спосіб поширення викривленої, недостовірної та упередженої інформації щодо становища в Україні росіян та інших етнічних груп, статусу російської мови;

3) сфері державної безпеки - посягання на державний суверенітет і територіальну цілісність України у спосіб порушення питань про приналежність АР Крим (відбувалося впродовж усіх років незалежності), наразі - про доцільність федералізації України та створення «Новоросії» на Сході України;

4) воєнній сфері - витіснення України зі світового ринку зброї у спосіб поширення недостовірної інформації щодо участі України у незаконному розповсюдженні зброї, оборонних технологій та низької якості української військової техніки тощо; на сьогодні - формування негативної громадської думки серед української та світової спільноти про дії Збройних Сил України на Сході України у спосіб поширення недостовірної інформації про застосування військовими зброї проти мирного населення;

5) економічній сфері - витіснення України зі світового та російського ринків у спосіб розповсюдження недостовірної інформації про якість окремих груп товарів чи низький рівень наукових розробок у певних галузях; перешкоджання реалізації та дискредитація здійснених

заходів Україною щодо зниження енергетичної залежності від РФ, зокрема, завдяки маніпулюванню інформацією щодо цін на енергоносії;

б) соціальній та гуманітарній сферах - протидія переосмисленню власної історичної спадщини, нівелювання українських культурних цінностей і формування проросійських настроїв у суспільстві у спосіб насаджування міфу про спільний «русский мир», заперечення існування окремої від росіян української нації з власною мовою, культурою та історією, ставлення під сумнів права української нації на самовизначення й утворення національної держави.

До засобів впливу, які використовує РФ в інформаційній боротьбі з Україною, відносяться медійні ресурси: телебачення, радіо, друковані ЗМІ і дедалі частіше - Інтернет-ЗМІ, а також кінопродукція та книги.

Складність і недостатня готовність на сучасному етапі європейських країн ефективно протистояти нав'язаній Росією безпринципній гібридній війні надає супротивнику відповідні переваги.

Організаційна структура гібридної війни має децентралізований вигляд, який приховує її реальну ієрархію. Зокрема, окремі ланки діють незалежно і намагаються виконувати свої завдання у відповідності до запропонованих загальних політичних цілей. Таким чином, це позбавляє держави, які перебувають під «гібридним» нападом, оборонної стратегії, оскільки змінюються центри загрози; ці держави не в змозі визначити, де повинна бути встановлена «лінія фронту» і які інструменти слід використовувати для відбиття небезпеки. Відсутність можливості оперативного виявлення чіткого зв'язку між гібридними засобами та їх організаційною ієрархічною структурою кардинально відрізняють гібридну війну від інших видів бойових дій.

Разом з тим, на переконання значної більшості аналітиків, у подальшому Росія все більше буде підпадати у залежність від зарубіжних технологій та капіталу, опиниться між двома потужними економічними блоками - трансатлантичним блоком США і ЄС, який зараз формується швидкими темпами, і Китаєм. Звідси, складнощі для Російської економіки, на плечі якої додатково давить величезний військовий тягар, будуть пов'язані із реалізацією торговельних зв'язків із Заходом, а також гальмівна корупція у гілках влади.

Для України можливими першочерговими заходами із протидії гібридній війні є:

- Створення загальнодержавної доктрини (концепції, стратегії) щодо протидії гібридній війні (документ повинен враховувати

особливості визначення рівня загрози, виділення вразливих місць та специфіку застосування адекватних заходів протидії).

- Підготовка кадрів здатних ефективно діяти в умовах гібридної війни.

- Залучення до протидії заходам гібридної війни неурядових, громадських, патріотично налаштованих організацій.

Наразі перед Україною стоїть важливе завдання: терміново змінити концепцію інформаційної безпеки. Відставання в інформаційно-психологічній війні від сусідньої країни-агресора - один із найбільш проблематичних проломів в обороні нашої держави.

Врахувати причини кризи історичної свідомості та національної пам'яті, які базуються на:

- слабкості державної історичної політики;
- масовому використанні російською пропагандою та місцевими проросійськими силами антиукраїнських інтерпретацій історичних подій;

- деструктивному зовнішньому інформаційному впливі та пропаганді із використанням викривлених трактувань історичних фактів; регіоналізація історичної пам'яті;

- радянсько-російській експансії проти української державницької концепції викладу історичних фактів;

- слабкості інформаційного забезпечення політики національної консолідації шляхом поширення історичних знань та формування національної пам'яті;

- недостатності масової науково-популярної роботи.

Крім того, стосовно України фахівці наголошують, що гібридна війна є іманентним компонентом сучасної політики сильних держав, а відтак дипломатична служба України має обов'язково вивчати не тільки досвід проведення даних війн проти України, а й напрацювати власну наступальну концепцію «репутаційного розвитку», в рамках якої окрему увагу приділяти не лише протидії гібридним війнам, а й формуванню засад управління державою в умовах гібридного миру, а також проведення даного виду війн проти тих суб'єктів управління або міжнародних діячів, які активно загрожують або становлять потенційну загрозу національним інтересам України.

Головними постулатами протистояння сучасній гібридній війні з боку України повинні стати:

- демонстрація єдності в досягненні поставлених цілей;

- демонстрація переконаності і дієве доведення незворотності

європейського вибору;

– Україна - незалежна та самостійна суверенна держава;

– Українська нація - автохтонна, історична, політична, інформаційна європейська нація, яка самостійно, свідомо та цілеспрямовано, навіть під загрозою війни та знищення державності через власне усвідомлене рішення, здійснила європейський вибір, визнала європейські цінності складовою аксіологічного виміру української національної ідентичності, усвідомила себе частиною європейської спільноти та європейського майбуття;

– Україна має власне місце не лише в історії, а й в майбутньому, як самостійна незалежна та ефективна держава;

– Україна має перетворитися із об'єкта геополітики в суб'єкт.

Не можна забувати і про одну з важливих складових розуміння сутності «гібридної загрози», зокрема усвідомлення факту ігнорування супротивником моральних та етичних обмежень під час застосування заходів гібридної війни.

Гібридна війна буде надавати перевагу тому, хто вміє працювати з масовою свідомістю. Сторона, що атакує, повинна доводити справедливість своїх дій як власному народові, так народу, на який націлена атака. А для атакованої сторони досить важко стає давати ефективну відповідь такій неоголошеній війні.

Бизнес и безопасность. - 2017. - № 4. - С. 2-6.

Киричок А. П.

Гібридна війна як феномен військово-інформаційної думки ХХІ ст. (історичні та теоретичні аспекти)

Уперше термін «гібридна війна» з'явився в США, тому окреслимо деякі особливості його перекладу. Термін «гібридний» - слово іншомовного походження, в англійській мові звучить аналогічно-«hybrid». Гібридний -той, що поєднує в собі велику кількість елементів, які синтезуються і при цьому можуть давати нові якісні характеристики об'єкта. До речі, словосполучення «hybrid war» набуло широкого вжитку лише після початку російсько-українського конфлікту. Передувало цьому терміну словосполучення «hybrid warfare», що в перекладі означає «гібридні засоби ведення війни». На думку фахівців з Національного

інституту стратегічних досліджень, саме російсько-українська війна стимулювала світову громадськість до переосмислення цього феномена та розширення меж самого поняття.

У літературі термін «гібридна війна» вперше з'явився у 1998 р. Тоді його визначили як поєднання регулярних військових дій зі спеціалізованими операціями. Деякі вчені стверджували, що чіткі ознаки гібридної війни можна прослідкувати ще у війні США за незалежність.

Науковець В. Немет із коледжу Навал намагався довести, що світ переходить у формат «гібридних спільнот», і це, у свою чергу, стимулює розгортання «гібридних воєн». Зважаючи на це, необхідно створити нові «гібридні» сили реагування.

Інший учений, Т. Гюбер, у 1996 р. сформулював теоретичну концепцію «сполученої війни». Він так пояснював значення цього терміна: «Сполучена війна - це одночасне використання проти противника регулярних, або основних, військ та іррегулярних, або повстанських сил». Перші прояви гібридної війни в її класичному розумінні спостерігалися із закінченням холодної війни, коли США й Західна Європа змогли зосередитись на миротворчих операціях та антикризовому врегулюванні в інших частинах світу, крім території колишнього СРСР. Однак вони усвідомлювали, що загрозу можуть становити країни так званої «сірої зони» - держави колишнього СРПС, які здобули незалежність, але залишались у зоні впливу РФ.

У середині ХХ ст. з'являється поняття «заколот-війна». Цей підхід до ведення бойових дій був розроблений Є. Месснером. Суть теорії полягає в систематизації знань з викладом методів повстанської війни. Концепцію активно використовував Радянським Союзом упродовж усієї історії існування. Ці методи активно втілюються й нині, під час агресії Росії проти України. Згодом почали з'являтися системні напрацювання з протидії повстанській війні. Ці положення були імplementовані в бойові статuti США та деяких європейських країн, які ще на той час мали колонії.

У 1990-х рр. НАТО була сформульована концепція багатонаціональних міжвидових тактичних сил. Вона не була реалізована цілком, але це стимулювало дослідження в напрямі ведення цих дій з використанням нерегулярних частин і новітніх інформаційних та інноваційних технологій того часу. До прикладу, під час операції НАТО в Афганістані застосовували так звані «команди реконструкції провінцій», які повинні були діяти змішано, з використанням

військового та цивільного компонентів.

Щодо сучасного розуміння феномена гібридної війни, то основні напрацювання в цьому напрямі здійснено у військових та оборонних структурах США. Вони націлені на майбутні конфлікти мають на меті побудову нової системи протидії новітнім гібридним загрозам. Спектр використовуваних прийомів значно розширився й тепер включає в себе боротьбу з кібертероризмом, деструктивним впливом через соціальні мережі та протидію за допомогою новітніх технологій.

У 2010 р. США провели перевірку за запитом щодо готовності збройних сил та окремих частин протидіяти гібридній війні. У ході перевірки з'ясувалось, що, незважаючи на існування подібного терміну, цього поняття немає у військовій доктрині США. Більшість високопоставлених військових вважали, що додаткові терміни, які не несуть у собі ніяких нововведень, а лише задіють повний спектр військових засобів, можуть тільки обмежувати діяльність військових. Починаючи з 2013 р., доктрина стосовно гібридної війни була повністю переглянута, щороку її переосмислюють та доповнюють новими даними щодо методів та протидії цій загрозі.

Особливість такого виду війни полягає в тому, що будь-який аспект можна використовувати у військових цілях. Медіа є одним із найпотужніших засобів ведення гібридної війни.

Як стверджує науковець Є. Магда, гібридна війна - це «намагання однієї держави нав'язати іншій (або іншим) свою політичну волю шляхом комплексу заходів політичного, економічного, інформаційного змісту і без оголошення війни відповідно до норм міжнародного права». Гібридна війна більше не має на меті ведення війни в прямому розумінні. Результати бойових зіткнень, якщо такі взагалі є, залежать від ЗМІ і їхнього вміння подати інформацію.

Гібридна війна - це комплекс різних методів впливу на противника, регульованих і комбінованих залежно від ситуації. Є. Магда описує це як «війну-трансформер». Як і класична війна, вона має на меті прямі бойові дії, але вони є далеко не основним, а лише допоміжним чинником впливу й тиску на супротивника. Саме тому, вважає науковець, тут доречніше вживати слово «агресія».

Сучасну гібридну війну в суспільстві розуміють як важливий складник міжнародної безпеки, яка нині перебуває в кризовому стані. Водночас існує певна невизначеність у тлумаченні терміна «гібридна війна».

Можна стверджувати, що епітет «гібридна» до слова «війна» якнайкраще підходить для опису військової доктрини РФ проти України. Крім вищезазначених економічних, військових, політичних та інформаційних засобів, наш сусід використовує тактику залякування ядерною зброєю.

Російсько-український конфлікт багато в чому змінив розуміння феномена гібридної війни. Насамперед, це стосується уявлення про те, що гібридна війна може бути лише асиметричною, коли слабший противник намагається вплинути на сильнішого шляхом використання невійськових засобів, існує також фактор невизначеності щодо сучасних військових конфліктів та того, як їх називати. В. Горбулін відзначає широкий спектр назв конфліктів сучасності, що виникають залежно від географічного розташування та політичного устрою країн учасниць. Серед найбільш поширених назв ми можемо виокремити такі, як: конфлікт у «сірій зоні», необмежений конфлікт, гібридний конфлікт та гібридна війна

Гібридна війна також застосовує традиційні форми військових дій, зазвичай доповнюючи їх іншими змінними, які формуються під впливом міжнародного правового поля й інших факторів, що здатні вплинути на хід конфлікту.

Подібний вид агресії включає в себе такі заходи: пропаганда; інформаційна агітація; політико-дипломатичний вплив; торгово-економічний тиск; лобювання інтересів, корупція; намагання вплинути через енергетичний та інфраструктурний чинник; прямі бойові дії, можливе точкове застосування ядерної зброї.

У контексті гібридної війни також присутній чинник боротьби між іміджем кожної сторони, що бере в ній участь. Війна іміджів - це війна різних цінностей та категорій буття. Вона має на меті створення альтернативної реальності. Ця реальність покликана змінювати ціннісні орієнтири населення, пропагує йому інший сенс буття. «Інформаційні та смислові війни є варіантами медіавійни - оскільки потребують каналів для передачі. Саме їхній медійний характер призвів до того, що людство зіштовхується з ними все частіше. Смислові війни спрямовані на руйнування світосприйняття об'єкта, що призводить до прийняття тих рішень, які б він ніколи не прийняв. Як інструментарій вони можуть використовувати не тільки прямий, але і фоновий вплив». Це означає, що, крім системного інформаційного впливу, можуть здійснюватися ще й точкові інформаційні атаки залежно від контексту ситуації.

Російсько-українська війна є саме таким прикладом. Сміслові посили в ній інтерпретують через постійну підміну понять. Серед них згадаємо такі, як: ліквідація військових прикмет, неможливість ідентифікації країни агресора («ввічливі люди», «зелені чоловічки»); ліквідація прикмет незаконності шляхом додавання слів «народний», «громадський», «суспільний» («народна самооборона», «возз'єднання Криму»); підкреслення негативних характеристик противника («карателі», «хунта», «самопроголошений мер»); гіперболізація власного позитиву: «Севастополь - город русской славы», «Крым наш»; мотивування та легітимізація неправомірної поведінки через постулати на зразок: «Це наше народне, а ми народ».

Гібридна війна Росії проти України має принципово нову інформаційну та смислову специфіку порівняно з іншими конфліктами схожого типу. Перш за все, виділимо такі фактори: інтенсивність та глобальний масштаб охоплення аудиторії, яка зазнає впливу; системне використання медіа та нових медіа для формування порядку денного; намагання зруйнувати старі існуючі та створити нові інтерпретації й смислові посили, які здатні змінити картину дійсності. Чинники інформаційного та комунікативного впливу є найбільш дієвою зброєю в гібридній війні. Перевага України у цій боротьбі полягає у правдивості наших поглядів на цей конфлікт, прихильності світової спільноти та побудові ефективної антикризової інформаційної системи безпеки.

Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. - 2017. - № 2. - С. 26-30.

Сенченко О.

Новий виклик людству - гібридна війна

Поява гібридних війн відбиває історичну тенденцію переходу від війн, що передбачають фізичне знищення супротивника, до війн, орієнтованих на його самодезорганізацію й самодезорієнтацію для збереження наявної ресурсної бази. На практиці це здійснюється за допомогою застосування системи організаційних (узгоджених за цілями, місцем і часом розвідувальних, пропагандистських, психологічних, інформаційних тощо) дій на супротивника, що примушують його рухатися в потрібному для агресора напрямі.

Метою гібридних війн є якісні зміни традиційного культурного і духовного життя, порушення спадкоємності національних ідеалів і

цінностей, демонтаж історичної пам'яті. Постійний інформаційний тиск дає змогу нівелювати культурні досягнення народу, піддавати некоректній критиці традиційний спосіб життя, паплюжити героїв нації. Злам культурної самосвідомості призводить до руйнування ідейного опору, типу і стилю управління, підміни національних інтересів і цілей державного розвитку.

Успішна реалізація цих завдань передбачає залучення представників панівної еліти країни-мішені (за допомогою комбінації різноманітних засобів), чії дії підсилюють спеціальні мережі груп людей - «агентів впливу». За допомогою гібридних війн політику супротивника спрямовують у стратегічну безвихідь, знищують його економіку завдяки проведенню неефективних реформ, гальмують розвиток озброєнь, спотворюють основи національної культури, формують серед населення «п'яту колону».

Складовою частиною гібридних війн є інформаційно-мережеві війни (ІМВ), витоки яких сягають давніх-давен, хоча системний аналіз цього явища проведено значно пізніше. Методи стратегічного планування й управління ІМВ, розроблені наприкінці ХХ ст., впроваджують професіонали. Вивчення інформаційно-мережевих війн з позицій соціально-комунікаційного інжинірингу дає змогу передбачити поведінку учасників конфлікту, визначити їхні дії, а також уможливає навчання експертів та осіб, які приймають рішення. Учасники війни набувають певного досвіду та удосконалюють власну стратегію, що допомагає змінити ситуацію, сформувати новий механізм впливу на учасників, протидіяти ІМВ.

Особливістю інформаційно-мережевих війн є використання організаційної зброї, в контексті якої основу війни становить комунікація, що підкоряється як стратегічним, так і тактичним законам. У межах стратегічних комунікацій визначається, яка інформація і як має бути виявлена, а в межах тактичних - де і коли. Важливою умовою успішного ведення ІМВ є наявність єдиного інформаційного простору (в якому плануються і проводяться дії) із супротивником, інакше інформаційні процеси, ініційовані агресором, не зможуть досягти мети - свідомості мішені.

Широке використання інформаційно-мережевих підриwnих технологій в умовах гібридної боротьби, що загострюється, спричиняє послаблення системи глобальної безпеки, деформація й роздробленість якої призводять до зростаючої хаотизації міжнародних відносин. В

умовах складної геополітичної реальності постають нові види конфліктів, що поєднують традиційну військову потужність з політичною, інформаційною, фінансово-економічною та іншими складовими.

Гібридна війна має власну специфіку, якій притаманна послідовність дій агресора як елементу мегапроекту ведення війни. Дослідники, враховуючи досвід російської агресії в Україні, вирізняють три етапи гібридної війни: підготовчий, «м'якої сили» і збройного силового протистояння, або «гарячу фазу».

Перші два етапи реалізуються за допомогою інформаційно-мережевого інструментарію - розробляється стратегія і тактика війни, забезпечується фінансова підтримка всіх її етапів, ведеться інформаційна війна, формується «п'ята колона», розв'язуються енергетичні, фінансові та економічні конфлікти.

Аналіз подій на пострадянській території початку XXI ст. доводить, що владні структури РФ випробували стратегію «м'якої сили» і технології «керованого хаосу» на територіях колишніх радянських республік, а саме - Балтійських країн, Грузії, Молдови, України.

Наприклад, естонська криза 2007 року, коли Росія «як привід для наступу, використала постанову уряду Естонії про перенесення військових поховань з центру Таллінна до цвинтаря». Розпочалася інформаційна війна зі звинувачення естонців у фашизмі, було сформовано «п'яту колону». Для створення хаосу активізувалися проросійські сили. Так вночі 26 квітня в центрі естонської столиці сталися заворушення, на вулиці вийшли проросійсько налаштовані хулігани, які скандували ворожі до Естонії гасла; вони вчинили погроми: били вітрини та підпалювали автобусні зупинки. Заарештованих поліцією хуліганів у російських мас-медіа представлено героями. Отже, на практиці було випробувано застосування стратегії непрямих дій і «м'якої сили» для створення хаосу.

Інша ситуація склалася у відносинах Росії та Грузії. Спочатку велась економічна війна: обмеження на імпорт вина, коньяку, фруктів, мінеральної води. Згодом - дипломатична (відкликання посла), фінансова (перервано банківський зв'язок), газова (вдвічі піднято ціну на газ). Проте блокада товарів, війни у різних сферах не зламали Грузію, і в серпні 2008 року розпочалася п'ятиденна військова компанія. Президент Грузії М. Саакашвілі зазначив, що Росію у серпні 2008 р. особисто зупинив президент США Дж. Буш, який розпорядився привести у бойову

готовність та перебазувати певні військові частини.

Передумови гібридної війни в Україні характеризуються відчутною економічною і фінансовою залежністю від РФ. За цих умов значна кількість запроваджених економічних реформ (зовнішньоекономічна та валютна лібералізація, приватизація, лібералізація підприємницької діяльності тощо), які подекуди здійснювали «шоковий» вплив на соціально-економічну динаміку країни, не привела до якісної трансформації економіки. Про це свідчить кількаразове відставання України за ключовими соціальними та економічними параметрами розвитку від європейських, насамперед колишніх соціалістичних країн, які системно реалізували європейську інтеграцію. Такий стан призвів до критичної ситуації в економіці, «жебрацьких соціальних стандартів» і надав РФ широкі можливості для внутрішньої дестабілізації в Україні та досягнення цілей гібридної війни.

Харківський соціолог І. Рущенко вважає 1999-2003 роки першою фазою гібридної війни в Україні, коли після Другої чеченської війни російське політичне та військове керівництво розпочало формувати «п'яту колону» на території незалежної держави. Цьому сприяли спільне інформаційне поле, наявність потужного російського лобі, поширення ідеологій слов'янської єдності та «руського мира».

Важливим чинником успішного ведення інформаційно-мережевої війни був поділ українського істеблішменту на сегменти - проєвропейський, панівний проросійський і україноцентристський. Тоді активізувався політичний тиск на Президента Л. Кучму, який призначив своїм наступником лідера Партії регіонів В. Януковича.

Другою фазою війни Рущенко вважає 2003-2005 роки. На його думку, у той період відбулася підготовка до зміни влади та просування проросійського кандидата в президенти, який зможе повернути курс України на зближення з Росією, а фактично на ліквідацію української незалежності. У цій фазі широко використовувалася пропаганда досягнень російської економіки, на екранах телебачення демонструвалися російські фільми, розгорталася виставкова діяльність, застосовувалися й інші складники «м'якої сили».

Третя фаза (2005-2010 роки) характеризується активним веденням інформаційної, енергетичної (газової), фінансової та торгової війн, інтенсивним формуванням мережевих структур у східних і південних регіонах для проведення замовних соціологічних досліджень і пропаганди досягнень РФ в економічній і соціальній сферах.

Після обрання президентом України лідера Партії регіонів В. Януковича розпочалася четверта фаза гібридної війни (2010-2014 роки) - з використанням стратегії непрямих дій і «м'якої сили», технології «керованого хаосу», активно формувалася «п'ята колона». Навіть на чолі силових структур було поставлено кремлівських фігурантів. Скорочувалась армія, провокувалася газова криза, велася війна в економічній і фінансовій сферах. Інтелектуальна складова національної безпеки зазнала кардинальних змін. Зокрема, 2 квітня 2010 року було ліквідовано дві важливі установи: Інститут проблем національної безпеки та Національний інститут міжнародної безпеки, що призвело до значного зниження оборонного потенціалу країни та втрати можливості зміцнення інтелектуальної складової безпеки нації.

Соціально-комунікаційний інжиніринг інформаційно-мережевого інструментарію гібридної війни до початку активної фази дає змогу відтворити алгоритм підготовки і ведення війни, який охоплює такі операції:

1. Початок процесу

1.1. Ситуаційний аналіз об'єкта агресії та формулювання завдання інформаційно-аналітичної роботи:

- адаптивне управління збиранням інформації з метою вирішення завдань у ситуаціях, що змінюються;
- аналіз та оцінювання отриманої інформації в контексті цілей управління, виявлення суті спостережуваних процесів і явищ;
- побудова моделі предметної галузі та об'єкта досліджень, середовища його функціонування, перевірка адекватності моделі та її корекція.

1.2. На основі моделі розробляється ідеологема гібридної війни:

- концепції «слов'янський світ», «руський світ», «спільний дім», «повернення до рідного дому»;
- розроблення низки мемів - «бандерівці», «нацисти», «хунта».

1.3. Формування системи ведення агітації, пропаганди та зомбування пересічних громадян:

- планування і реалізація програми «інформаційне суспільство» з метою стовідсоткового охоплення російськомовного населення земної кулі;
- синтез програм і передач каналами телебачення і радіомовлення з пропагандистським контентом.

1.4. Розгортання багаторівневої мережевої структури «п'ятої колони» на терені держави мішені з:

- представників державної еліти і регіональних лідерів, парламентських партій і фракцій, громадських організацій;
- «зелених чоловічків», «політичних туристів», «ситуативних активістів», заробітчан;
- менеджерів, «продажної еліти».

1.5. Конструювання підривних соціальних технологій - операцій базового ефекту:

- введення в інформаційний простір відомостей про корупцію чи хабарі патріотично налаштованих депутатів і представників органів влади з метою їх дискредитації;
- використовуючи можливості «п'ятої колони» і агентурних мереж, на системній основі здійснюється «демонізація» вищого військово-політичного керівництва, розхитуються військово-політичні та економічні союзи.

2. Ситуаційний аналіз результатів ІМВ

2.1. Синтез нового знання (інтерпретація результатів, прогнозування), необхідного для вирішення завдань управління.

2.2. Доведення результатів аналітичної праці (нового знання) до суб'єкта управління (структури або особи, що приймає рішення).

3. Оцінка результатів ситуаційного аналізу і прийняття рішень:

- введення нових складників «м'якої сили» для продовження інформаційно-мережевої війни і перехід до пункту 1.3;
- перехід до активної фази.

4. Активна фаза гібридної війни

На прикладі російсько-української війни можна побачити такі її особливості:

- війна не оголошується, більш того, вона на цьому етапі маскується;
- агресор не висуває відкрито ультиматумів або вимог з територіальними, політичними чи матеріальними претензіями, він діє фактично чужими руками, створюючи хаос на території країни-жертви;
- гармати мовчать, а стратегічний успіх досягається «мирними» засобами;
- неадекватність дій країни-жертви (якщо агресор діє за

продуманим планом та покроковим алгоритмом, то жертва агресії відповідає хаотичними і спонтанними діями, не усвідомлюючи в повному обсязі стратегії й тактики агресора).

Важливим етапом організації інформаційно-мережових операцій у гібридній війні є процес планування та ухвалення рішень, який розпочинається з аналізу ситуації - зовнішніх і внутрішніх умов і середовища, в якому відбуватиметься операція. На цьому заснована процедура прогнозування як найважливіший елемент базової моделі організації війни та її адаптивних архетипів.

Державні структури і населення України загалом виявилися мало підготовленими до оперативного й адаптивного реагування на пов'язаний із гібридною війною широкий спектр викликів, ризиків, небезпек і загроз. Внаслідок цього сучасну дійсність все більше відзначають глобальна військово-політична, соціальна, фінансово-економічна нестабільність, цивілізаційні суперечності в культурно-світоглядній сфері, які у сукупності провокують зростаючу хаотизацію міжнародних відносин.

Вісник Книжкової палати. - 2017. - № 5. - С. 41-45.

Український вибір: виклики та перспективи

Прес – дайджест
IV квартал 2017 р.

Підготувала: *Ю. Щеглова*
Редактор: *Т. Пішванова*
Комп'ютерна верстка: *Г. Мацієвська*

Надруковано у КЗ «ЗОУНБ» ЗОР
69095, Запоріжжя, просп. Соборний, 142
Наклад 40 пр.

Відділ наукової інформації та бібліографії
Телефон: (061) 787-53-57
Ел. пошта: bibliograf.zounb@ukr.net, bibliograf@zounb.zp.ua
Адреса сайту бібліотеки: www.zounb.zp.ua

**ЗАПОРІЖЖЯ
ПР. СОБОРНИЙ, 142
061 787 53 57**

**BIBLIOGRAF.ZOUNB@UKR.NET
BIBLIOGRAF@ZOUNB.ZP.UA**

**FACEBOOK.COM/BIBLIOGRAF.ZOUNB
YOUTUBE.COM/BIBLIOGRZOUNB**

ZOUNB.ZP.UA